

Jeotermal Kaynaklar Yasası

Kendi Yarattığımız Karmaşayı Düzeltmek Bir Başarı mıdır?

Tahir ÖNGÜR, Jeoloji Y. Mühendisi
Dr. Umran SERPEN, Petrol Y. Mühendisi, İTÜ

Hukuk, insanlar ve kurumlar arasındaki ilişkileri ve hakları düzenlemek, toplumsal yaşamı kargaşadan korumak, toplumsal faydayı en üst düzeye çıkarmak, kamu yararını korumak için var. Kuşkusuz hukuksal düzenlemeler yalnızca yasa ve yönetmeliklerle başlayıp bitmiyor. Sayısız sözlü kural da var toplumsal yaşamı düzenleyen; tüzükler, sözleşmeler, uluslararası anlaşmalar da var.

Geçmişte de böyle idi, bugün de böyle. Otorite, iktidar erkini elinde tutan güç sınıfsal çıkarları ve ideolojik yönelimlerine göre yazılı ya da istemik, yasalar ya da başka araçlarla hakları ve ilişkileri yeniden düzenliyor. Başarısı, konan bütün kuralların iç tutarlılığı olan bir sistem oluşturmasıyla olanaklı.

Anayasamız açıkça “yeraltı kaynakları Devletin malıdır ve bunları çıkarılan yasalarla işletir ya da işletir” diyor. Bu kural kuşkusuz Cumhuriyet Türkiye'sinin devlet ideolojisini yansıtıyor, onun bir kalıntısı. Yoksa bu ilkenin, bugünün özelleştirmeci, liberalleştirmeci, küresel-

leştirmeçi dönüşümleriyle çeliştiği açık. Küresel semaye ve onunla eklenmiş yerli sermaye sahipleri, yeraltı kaynaklarını Devletin, kamunun malı olarak görmekten rahatsız. Hukuk sistemimizde bu doğrultuda kalmış kurallar “*kamu yararı bulunmadığı*” belirlenen pek çok yatırımın ya da özelleştirmenin yargıdan dönmesine neden olmuyor mu? Bu yüzden değil mi, yeni Anayasa değişikliği taslaklarında “**kamu yararı**” kavramı yerine “**sürdürülebilir kalkınma**” kavramı yer alıyor. Yeraltı kaynaklarının Devletin malı olduğu ilkesi dünya ülkelerinin anayasalarının ezici çoğunluğunda yer aldığı için, şimdilik bu ilkeye yönelik açık bir saldırı yok. Ama, Devlet çıkarılan yasalarla “**işletir**” ilkesi hemen bütünü ile nostaljik bir deyişe indirgenmişken; “**ya da işletir**” deyişi yaşamın her yerine egemen kılındı.

Bu dönüşüm sancısız olmuyor. Yanlılıklar, tutarsızlıklar, dönüşümden rant elde etme içgüdüleri ve yağmaya açık unutulmuş pencereler bu düzenlemeleri, karmaşaya dönüştürüyor.

Hele, konu istediğimiz gibi biçimlendiremediğimiz doğanın kendisi, doğal kaynaklar, yeraltı kaynakları olduğunda bütün cinlikler er ya da geç geri tepiyor.

Jeotermal kaynaklar, geçen aya kadar açık seçik bir yasa ile düzenlenmeyen bir alandı. Gerekliliği üzerinde çok söz edilmiş de olsa, yokluğu hiçte yakıcı, yıkıcı değildi. Çünkü ne yerel ve ne de küresel sermaye için bir yatırım (talan) alanı değildi henüz, jeotermal kaynaklar. Arama ve geliştirme işlevini, MTA Enstitüsü (o zaman öyle idi) yapıyordu. Bulunan sahalarda elektrik üretimine dönük santral yapımı zaten Devletin, TEK'in görevi idi. Şimdi, EÜAŞ olmuş olsa da, hukuk sisteminde halen kamu yararı ilkesinin tortuları durduğundan bugün bile enerji özelleştirmeleri yargıdan dönebiliyor. Kaplıcalarla ilgili hak ve yükümlülükler zaten yüzyıllık bir Yönetmelik ile düzenlenmişti ve termal terapi hasat sonu çiftçiler ya da romatizmalılar için işliyordu ve bir yasanın yokluğu pek te duyumsanmıyordu. Son yıllarda seracılık için jeotermal kaynak hakkı isteklerine "tahsisler", MTA Genel Müdürlüğü (bu işlerin en iyisi bir müdürlükle yapılabilir) eliyle bir "güzel" yürütüledurdu.

Kentsel ısıtma girişim ve yatırımları da çapraşık ilişkilerle ve kamu kurumları da (işe katılarak gibi yapıp) kullanılarak, kör-topal yürüyordu. Bu nedenle de, onyıllardır sözü edilen "Yasa"nın bu kadar gecikerek çıkmasına şaşmamak gerek. Bir düzen zaten vardı. Büyük çatışmalar yaşanmadı.

Yasanın olmamasına rağmen elektrik üretiminde de özel sektör tarafından iyi düzenlenmiş, MTA'nın gözetiminde geliştirilen, şu sıralarda üretim yapan, diğer jeotermal yatırımcıları özendiren jeotermal enerjinin dolaylı kullanımında yıllardır yapılmayan bir propaganda vesilesi olan ve jeotermal sektöründe heyecan yaratan bir yatırım yapıldı. İki yıldır üretim yapan bu tesis eski mevzuatla da pekala bu işin yürütülebildiğini göstermekte. Bunun yanında, Kızıldere'de kurulan, özelleştirme sırasında ayak bağı olan ve hala nasıl çözümlenebileceği bilinmeyen gecekondü niteliğindeki "binary" santral yasa eksikliğinden değil, devlet kurumlarının uyumsuzluğundan kaynaklandı (üstelik bu konuda da EPDK önceden uyarılmıştı). Bu tür bir girişim mevcut jeotermal yasası ile de gerçekleştirilebilirdi.

Biraz, kaynaklara kalıcı ve büyük zararlar verilerek işin suyunun çıkarılmasından; biraz, enerji

bunalımı efsanesi ile yerli ve yabancı sermaye liberalleştirilen enerji pazarı yatırımlara açıldığı için; biraz, "**bu işte çok para var**" söylencesinin tutması; ve biraz da, jeotermal kaynakların "*yeni-yenilenebilir- çevre dostu olduğu*" tekerlemesinin gerçekmiş gibi algılanışından olsa gerek artık bir **jeotermal kaynaklar sektörü** var.

Yasa hazırlanırken eski ve yeni ilgililer, kamu ve özel kurumlar, kaynağı ya da yatırımı önemseyen çevreler uzun uzun çekişti, kulisler yapıldı, öneriler açık açık tartışıldı, kapı arkasında metinlerle oynandı. Son ana kadar değişiklikler yapıldı ve bir yasa metni ortaya çıktı. Aşağıda biraz ayrıntısına girecek, kamu kurumları arasında bir erk bölüşümü yapıldı. İstedici gücü elde edemeyen kurumlar, yasanın yürütülüşünü düzenleyen Yönetmelik'te kendilerini daha çok kayırmamanın yollarını aradı.

Şimdi, ülkemizde jeotermal kaynaklar ve mineralli sularla ilgili haklar, yükümlülükler, çalışmalar ve işlemler bir yasa ve onun yönetmeliğince düzenlenmeye başlandı. Geçtiğimiz ay, hem de ne **şavaşalı** bir başlangıç yaşadık. Karmaşa başladı!

Sondan başlayalım:

Yasa, 13 Haziran 2007 günü Resmi Gazete'de yayınlandı ve Yönetmelik hazırlanması ve daha önceden verilen hakların intibakı için 1 yıllık bir **ölü süre** bırakıldı! Haydi, enerji darboğazında olan, bu sektöre iştahla yatırım yapmayı bekleyen ve gerçekten de o güne değin görülmedik ölçüde heyecanlı bir ilgi gösteren özel yatırımcılara "*1 yıl bekleyin*" demenin garipliğini bir kenara bırakalım ve liberalleşme şampiyonu iktidarın yapısal dönüşümlerinin önemini (!) algılayamayan yasa metni hazırlayıcı bürokrat ve teknokrat kadrosunu bunun için sorgulamayalım.

Ama, en kritik uygulama dönemi olan ilk haftadaki karmaşayı öngörememelerine ne demeli? Yasaya göre, 1 yıllık ölü sürenin sonunda ilk hafta yapılan başvurular aynı anda yapılmış sayılacak ve alansal olarak çakışan başvurular arasında kura çekilerek karar verilecek. Yasaya göre! Ama, Yönetmelik'te bırakın bunun uygulamasının düzenlenmesini, bu konu hiç yoktu! Büyük olasılıkla varolan jeotermal alanların bütününe yakınının ruhsat altına alınacağı bu bir haftalık başvuru süresince jeotermal kaynak geliştirme ve işletmeye yetkinliği tanımlayan, böyle bir süzgeç uygulamayı düzenleyen hiç bir hüküm de yoktu Yasa'da. Başvuranları kura ile sıraya sokacaksınız olup bitecek. Liberalliğin doruğu!

Yönetmeliği hazırlayanlar bu kadar da liberal değilmiş. İlk hafta içinde yapılan başvuruları unutmuşlar (nedeni aşağıda açıklanacak); ama, gelecek için iyi planları var. Bu bir hafta geçtikten sonra, gelecekte aynı yer için, (saniyesi saniyesine) aynı anda başvuran olursa bunlara “Ancak aynı yer için aynı anda birden fazla talep olması durumunda projeler İdarece incelenerek, en hızlı ve en fazla yatırımı öngören arama projesi tercih edilir ve ruhsatlandırma işlemi yapılır.” kuralının uygulanması yoluna gitmişler. İnşallah bir kere karşılaşılır da, Yasa ve Yönetmelik boş gitmemiş olur.

Daha ilk hafta başvuruları sırasında bile keyfilik diz boyu oldu. Yönetmelik, başvuru alanının içinde yer aldığı 1/25.000 ölçekli ilgili paftanın nosunun ve koordinatların nasıl yazılacağını tarif etsede, bazı İl Özel İdareleri bununla yetinemedi. Başvuruların nasıl yapılacağını açıklamak üzere dağıttıkları notlarda açıkça istediler; başvuru sırasında da istediler ki, istekte bulunulan poligon ilgili 1/25.000 ölçekli harita üzerine işlenecek. Diğer bir deyişle, herkes gizli haritaları bulacak ve bundan kopya çekecek! Ne gizlilik ama.

Bunun yanında Yasa'nın 16. Maddesi “(1) MTA, jeotermal ve do al mineralli su kaynak aramalarını ruhsat harcından ve teminatından muaf olarak bu Kanun hükümlerine göre ruhsat alarak yapar.”; 1. Maddesi “Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlü ü bu Kanun hükümlerine göre arama ruhsatı olarak buldu u madenler için 15 inci maddeye göre buluculuk hakkını kazanır.”; ve Geçici 2. Madde'de de “(3) Kanunun yürürlük tarihi itibarıyla bir yıl boyunca müracaat kabul edilmez. Bu süre sonunda ilk hafta yapılan müracaatlar aynı anda yapılmış kabul edilir ve öncelik sırası kura ile belirlenir. İlk hafta içinde yapılan müracaatlardan asgarî teminat miktarı kadar müracaat bedeli alınır.” diyor. Ama, uygulamada neler oldu neler! Batı Anadolu'daki en çok başvuru yapılan 2 ilde ilginç şeyler oldu. Başvurular kabul edilmeye başlandı. Dört gün geçti. İllerden birinde dördüncü ve birinde de beşinci günün sabahı MTA görevlileri ellerinde dosyalarla Özel İdare bürolarına geldiler. Olası sahaların büyük bölümünü kapsayan başvurularını yapıp bu alanlar için başvuru kabul edilmemesini istediler. Önce, buna hakları olmadığını belirten Özel İdare yetkilileri başvuruları almayı sürdürdü. Son gün ise (ki bir çok kişi başvurularının örnek alınması kaygısıyla işlemlerini son güne bırakmışlardı) duvarlara harita asıldı, MTA'nın ruhsat istediği

alanlar karalandı ve buralara yapılacak başvuruların anlamlı olmayacağı, başvuruların 16'şar bin YTL'lerinin boşa gidebileceği bildirildi. Kimileri her şeye karşın başvurusunu yaptı; kimisi bundan vaz geçti ve yollar ayrıldı. Şimdi, aynı koşullarda başvurabilecekleri ve eşit hak sahibi olacakları Yasa'da açıkça belirtilmiş olan özel ya da tüzel kişilerin bir bölümü başvurularını yaptı, paralarını yatırdı, sonucu bekliyor; bir başka bölümü de caydırıldı ve başvuru yapamadı.

Yasa açık, MTA da ruhsat alarak jeotermal kaynak arayabilir. Ruhsat alışı işlemlerinde MTA'nın hiçbir yasal önceliği yok. MTA, başvurusunu ilk hafta içinde yapınca, hak kazanabilmek için kuraya katılmak ve sonucu beklemekten başka seçeneği yok; **Yasa'ya göre**. Ama öyle olmadı. Üstelik, MTA'nın başvuru yaptığı yerlerden bir bölümünde önemli arama harcamaları oldu. Jeoloji, jeofizik, jeokimya incelemeleri yaptı. Sondajlar yaptı. Yüzeyde kaynaklarla boşalan akışkanın biraz daha sıcaklığını derinde buldu. Bazılarında akışkan debileri bir işletme için üzerinde durulmayacak denli az çıktı. Henüz buraları “*bulunmuş saha*” niteliğinde değildir. Zaten istenen ruhsatların çoğu da, arama amaçlı. Başkasına işletme ruhsatlı sahaların çevresine bloke alan isteme hoşlukları da yok değil. MTA'nın kendi çalışmalarıyla bulunmuş saha olduğuna inandıkları yerlerin buluculuk hakkı için intibak süresi de zaten aylar önce dolmuştu.

Nereden bakılırsa bakılsın, hiç hoş bir görüntü değil. MTA önemli kamu kaynaklarını harcayarak iyi kötü çalışmalar yapmış; ama, kendi üzerine tescil ve intibak yapmayı unutmuş! Bunu becerememiş! Sonra da kalkmış, hakkı olmayan bir ayrıcalık isteyerek ortalığı karıştırmış. Şimdi, İdare (Özel İdare ve MİGEM) ne yapsın? MTA'ya ruhsat verseler, hak isteyip alamamış olanlar dava açacak. MTA'ya ruhsat vermeseler, son gün başvurudan caydırılanlar dava açıp tedbir alınmasını isteyecek. MTA ruhsat alamazsa bir başka skandal oluşacak. MTA kendisine verilen maddi kaynakları, başkalarına verilen sahalarda boşa harcamış olacak. Üstelik MTA yöneticileri bu Yasa ve özellikle de Yönetmelik'in mimarı değil mi?

Yasanın uygulanması böyle bir karmaşa ile başladı. Bunda, Yasa ve Yönetmeliğin birbiriyle çelişir ve topluca yetersiz ve çağdışı bir anlayışla hazırlanmış olması kadar; jeotermal kaynakların piyasalaştırılması, özelleştirilmesi, sektörün liberalleştirilmesine uyum sağlanamamış olması

da önemli bir etken. Bu yeraltı kaynağının Devletin malı oluşu ile bir Devlet Kurumu'nun malı olmayışı arasındaki ayrım henüz anlaşılabilmiş değil. Kamu kuruluşları henüz bu yeraltı kaynaklarını kollayan, uygulamaları doğanın dengesi ve kamu çıkarı açısından denetleyen ve en yüksek kamu yararının sağlanması için özendirilen ve yönlendiren erk olmayı becerebilmiş değil. Bu kuruluşları, öncelikle ilgilendiren şey bu sahaların ihaleleriyle elde edilecek para. Daha Yasa çıkmadan bu yönde bir ihale açılmış, teklifleri alınmış, sonra da iptal edilmişti.

Yasa yürürlüğe girdi. Şimdi, devletin elindeki sahalar için bir başka ihale/ihaleler bekleniyor. Burada da Yasa'nın büyük bir boşluğunun yarattığı bir büyük tehlike var. Devletin buldum deyip ihaleye çıkaracağı sahalar henüz tam bulunmuş, tanınmış, bilinir olarak nitelendirilemez. Bu sahaların kenarında kıyısında, yarım kalmış bir kuyu yapılmış ve yüksek bir sıcaklık ölçülmüşse, sahanın bulunmuş olduğunu varsayılıyor ve sınırlanıp ihaleye katılıyor. Sınırları nasıl belirliyor? Yeterince kuyu ya da test yok. Rezervuar bütün sınırlarıyla tanınmış değil. Bunları belirleyebilmek için daha çok kuyu, daha çok test yapmak gerekli. Ama, bu sahalar jeolojik modellere ve jeofizik verilere göre göz kararıyla sınırlanıp satılmaya bakılıyor. Keşki bu kadarla kalsa. Bu sahaların bazılarını, kesinlikle bir bütünlük sergileyen bazı jeotermal sistemleri ve alanları bölüp ayrı ayrı ihale etmeye eğilimli. Bunu, bir çok yerde dışavurdukları gibi, yeni ihale için sızdırılan bilgilerden de bu anlaşılıyor. Ne olacak dememek gerek. Devlet belki bir kereliğine iki kat gelir elde edecek; ama, aynı sistemi işletecek olan farklı yatırımcıların uygulamaları sahalar ve birbirlerine kalıcı zararlar verecek. Önemli anlaşmazlıklar çıkacak. Yasa ve Yönetmelik'te bu konuda da bir önlem yok. Bu metinler taslak durumunda iken, hazırlayıcılar ne kadar da uyarılmıştı. Ama, uyarıların hiçbir yararı olmadı. Şimdi, Yasa'nın bu boşluğu ihale tamahkârlığına fırsat veriyor.

Yarın, pek çok jeotermal sistemdeki basınçlar ve sıcaklıklar, yakın geçmişte kent ısıtmada kullanılan bir çok jeotermal alanda yaşandığı gibi, düşmeye başlayınca kimin kapsını çalmak gerekecek. Yarın başkalarınca, daha sağduyulu yaklaşımlarla yönetilen bir MTA'nın bile yapabilecekleri sınırlı kalacak. MTA hiçbir

yatırımcıya kapasiteni düşür, o yana reenjeksiyon yapma, reenjeksiyonda kullanacağı suyu bu kadar soğutma, vb söyleyemeyecek. Çünkü, Yasa'da tanımlanan erk alanı sınırlı. Böylesi bir gücü olsa nasıl kullanılabilir olunduğu da, ayrı bir soru(n) zaten.

Yasa ve Yönetmeliğin zaafı saymakla bitecek gibi değil. Daha önce üzerinde çok durulmuş, çok eleştirilmişti. Yinelemeye gerek yok. Yukarıda değinilen, yaşanmış ve yaşanacak olan iki tipik örnek nereye doğru yola çıktığını iyi gösteriyor.

Sahaların ve rezervuarların bütünlüğünü koruyan kuralların olmadığı bu metinlerde teşvik, vergilendirme, yatırım indirimi, vb özendirici araçlar da yok. Devlet Hakkı anlamsız ve kaçamaklara neden olacak ağırlıkta. Örneğin, turizm işi yapan bir kuruluş termal terapi yapıyor ve bir miktar sıcak su kullanıyor diye tüm turizm hizmeti cirosu üzerinden devlet hakkı öderken, işletme girdisinin sadece %15'i sıcak su olan seracı yine ürettiği toplam mal üzerinden devlet hissesi ödeyecek. Halbuki jeotermal akışkan ısıyı yerine kendisi ısı üretse vergi ödemeyecek ve bu kadar masrafı olmayacak. Bu yasanın bu maddesi sağlık turizmi ve jeotermal kaynaklı seracılığın caydırıcı durumda. Öte yandan, dinamik bir enerji kaynağı olan jeotermal enerji için, statik maden varlıklarını yöneten maden yasasından kopya alınmış. Yirmibirinci yüzyıla girerken, bu yasa dünyadaki modern ülkelerde olduğu gibi "İntegre Kaynak Yönetimi" felsefesiyle hazırlanmalıydı, geçen yüzyılın bile gerisinde kalan Maden Yasasından kopya çekerek değil. Ayrıca, yasa ve yönetmelikte, denetim, teknik sorumluluk, vb kurumlar yeterince belirli değil. İdare üçe bölünmüş, bürokrasi ağırlaştırılmış, kurumlar birbirlerine düşürülecek şekilde yerleştirilmiş. Bu yasa ve yönetmelikle jeotermal sahaların sürdürülebilir işletilmesi oldukça zor görünüyor.

Kurulan düzen kamucu mu, piyasacı mı; o da belli değil.

Hukuk düzeni bu mu olmalıdır? Bu şekilde yaratılan ve yaratılacağı açık olan karmaşayı düzeltmek için büyük ölçüde toplumsal enerji ve emek harcamak gerekecek. Kimisi zekasını kaçamaklarla işini yürütmenin yollarını bulmaya harcayacak; kimisi de Devletin haklarını koruma adına kimbilir neler yapacak.

Yargıya ve elbette bilir(!)kişilere epeyce iş düşecek.